मराठी साहित्य आणि आधुनिक तंत्रज्ञान

गणेश गोपाळराव मालटे

श्री शिवाजी विज्ञान आणि कला महाविद्यालय, चिखली, जिल्हा बुलढाणा, महाराष्ट्र.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17260225

ABSTRACT:

हा शोधनिबंध मराठी साहित्य आणि आधुनिक तंत्रज्ञान यांच्यातील अपरिहार्य संबंधांचे विश्लेषण करतो. संत साहित्यापासून मुद्रण युगापर्यंतचा प्रवास पाहता, तंत्रज्ञानाने साहित्य निर्मिती, प्रकाशन आणि प्रसारणाच्या प्रक्रियेत क्रांती घडवली आहे. ई-पुस्तके, ऑडिओबुक्स आणि सोशल मीडियामुळे मराठी साहित्य जगभर पोहोचले आहे. लेखकाला थेट वाचकांपर्यंत पोहोचणे सुलभ झाले आहे. तथापि, बेकायदेशीर वाटप (पायरेसी), गुणवत्तेचा अभाव आणि सखोल वाचन संस्कृतीतील बदल यांसारखी आव्हाने आहेत. कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) आणि डिजिटल आर्काइव्हमुळे भविष्यात साहित्याला नवीन संधी मिळतील. मराठी साहित्याचे मूळ मूल्य जपत तंत्रज्ञानाच्या योग्य वापराने त्याचे जागतिकीकरण करणे आवश्यक आहे, हा या अभ्यासाचा निष्कर्ष आहे.

KEYWORDS:

आधुनिक तंत्रज्ञान, मराठी साहित्य, ई-पुस्तके, डिजिटल आर्काइव्ह, कृत्रिम बुद्धिमत्ता.

१. प्रस्तावना

साहित्य हे केवळ कलात्मक अभिव्यक्तीचे साधन नसून समाजाच्या विचारांचे, भावनांचे व संस्कारांचे प्रतिबिंब मानले जाते. “साहित्य हे समाजाचा आरसा आहे” असे म्हटले जाते. मराठी साहित्याच्या इतिहासात आपण संत साहित्यापासून आधुनिक प्रयोगशील साहित्यापर्यंत एक प्रदीर्घ परंपरा पाहतो. दुसरीकडे, तंत्रज्ञान हा आधुनिक जगाचा अविभाज्य घटक बनला आहे. संवाद, शिक्षण, कला, अर्थव्यवस्था यांसारख्या सर्वच क्षेत्रांत तंत्रज्ञानाची क्रांती झाली आहे.

आजच्या डिजिटल युगात साहित्य व तंत्रज्ञान यांचा संगम झाल्यामुळे लेखन, प्रकाशन, प्रसार व संवर्धन या प्रक्रियांमध्ये आमूलाग्र बदल घडत आहेत. विशेषतः मराठी साहित्य या नव्या तांत्रिक युगाशी जुळवून घेताना एकीकडे जागतिक वाचकांपर्यंत पोहोचत आहे तर दुसरीकडे अनेक नवीन प्रवाह, आव्हाने आणि संधी उदयास येत आहेत.

या शोधनिबंधाचा उद्देश म्हणजे आधुनिक तंत्रज्ञानामुळे मराठी साहित्यामध्ये झालेल्या बदलांचा अभ्यास करणे, त्या बदलांमधील संधी आणि मर्यादा समजावून घेणे तसेच भविष्यातील शक्यता उलगडणे हा आहे.

२. साहित्याचा आढावा

मराठी साहित्याचा प्रवास समृद्ध परंपरेतून झाला आहे.

» **संत साहित्याचा काळ:** संत ज्ञानेश्वरांचे भावार्थदीपिका (ज्ञानेश्वरी), तुकारामांचे अभंग, नामदेवांचे कीर्तन ही तोंडी परंपरेतून प्रसारित होणारी रचना होती. यातून अध्यात्म, सामाजिक बंधुभाव आणि नैतिक मूल्ये रुजली.

» **मुद्रण यंत्राचा प्रभाव:** छपाई यंत्र आल्यानंतर पुस्तके सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचली. १९व्या शतकात पत्रे, मासिके, ग्रंथालये यांनी वाचक संस्कृती रुजवली.

» **२० वे शतक:** मराठी कादंबरी, नाटक, काव्य, लघुकथा यांचा सुवर्णकाळ होता. लोकसत्ता, सकाळ यांसारखी दैनिके व मासिके साहित्य प्रसाराचे प्रमुख साधन ठरली.

» **पूर्वीची मर्यादा:** ग्रामीण व दुर्गम भागात पुस्तके पोहोचणे कठीण होते. प्रकाशन प्रक्रिया खर्चिक होती. लेखक-वाचक संवाद मर्यादित होता.

३. आधुनिक तंत्रज्ञानाचा विकास आणि साहित्यावर प्रभाव

तंत्रज्ञानाच्या क्रांतीमुळे साहित्य प्रसार व सर्जनशीलतेला नवे आयाम लाभले आहेत. मराठी साहित्यही या प्रक्रियेत अपवाद नाही.

1. **ई-पुस्तके (E-Books):** Amazon Kindle, Google Books, Granthali.org सारख्या प्लॅटफॉर्मवर मराठी ई-पुस्तके सहज

उपलब्ध झाली आहेत. वाचक मोबाईल, टॅब किंवा संगणकावर कुठेही वाचू शकतो.

2. **ऑडिओबुक्स आणि पॉडकास्ट्स:** आंधळ्या व दृष्टीदोष असलेल्या वाचकांसाठी हे महत्त्वाचे ठरले. प्रवासादरम्यान वाचनाचा पर्याय म्हणूनही ऑडिओबुक्स व पॉडकास्ट लोकप्रिय झाले.
3. **सोशल मीडिया:** फेसबुक, इन्स्टाग्राम, ट्विटर (X), ब्लॉग यांसारख्या माध्यमांनी नवोदित लेखकांना आपले लेखन मांडण्याचे व्यासपीठ मिळवून दिले. "ट्विट-कथा", "इन्स्टा-कविता" हे नव्या अभिव्यक्तीचे प्रकार निर्माण झाले.
4. **ऑनलाईन पोर्टल्स:** लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाइम्स, सकाळ यांसारख्या वर्तमानपत्रांच्या ऑनलाईन आवृत्त्यांत साहित्यिक स्तंभ, लेख, कथा, कविता प्रकाशित होऊ लागल्या.
5. **भाषांतर साधने:** Google Translate, AI आधारित साधनांमुळे मराठी साहित्य इतर भाषांमध्ये अनुवादित होऊन जगभर पोहोचते आहे.

४. तंत्रज्ञानामुळे झालेले बदल

» **जागतिक वाचक वर्ग:** भौगोलिक सीमा ओलांडून वाचक जगभरात वाढले आहेत.

» **प्रकाशन प्रक्रिया सुलभ:** ई-पब्लिशिंगमुळे लेखक थेट वाचकांपर्यंत पोहोचू शकतो. कमी खर्चात आणि कमी वेळेत पुस्तके प्रकाशित होतात.

» **डिजिटल आर्काइव्ह:** ग्रंथालये, विद्यापीठे जुने ग्रंथ डिजिटायझेशनद्वारे जतन करू लागली आहेत.

» **लेखनशैलीतील बदल:** लघुरूप लेखन (Flash Fiction), ब्लॉग साहित्य, ऑनलाइन वादसंवाद, सोशल मीडिया कथा-कविता या नव्या प्रवाहांचा उदय झाला आहे.

» **संवादात्मकता (Interactive Literature):** वाचक थेट लेखकाला अभिप्राय देतो. साहित्य केवळ एकमार्गी न राहता संवादात्मक झाले आहे.

५. आव्हाने आणि मर्यादा

1. **कॉपीराइट प्रश्न:** ई-पुस्तकांचे बेकायदेशीर वाटप (Piracy) वाढले आहे. लेखक व प्रकाशक यांना आर्थिक तोटा होतो.
2. **गुणवत्तेचा अभाव:** इंटरनेटवर कोणीही साहित्य प्रकाशित करू शकतो. त्यामुळे दर्जाहीन लेखन मोठ्या प्रमाणात आढळते.
3. **तांत्रिक समस्या:** युनिकोड, मराठी फॉन्ट्स, टायपिंग पद्धतीतील अडचणी अजूनही आहेत.
4. **वाचन संस्कृतीतील बदल:** पुस्तक हातात धरून वाचण्याची आवड कमी होत आहे. मोबाईल/स्क्रीनवरील वाचन क्षणभंगुर ठरत असल्याने सखोल वाचन संस्कृती धोक्यात आहे.
5. **भाषिक आव्हाने:** ऑटोमॅटिक ट्रान्सलेशनमध्ये आशयाचे बारकावे हरवतात. त्यामुळे साहित्याची सौंदर्यपूर्णता कमी होऊ शकते.

६. भविष्यातील शक्यता

1. **कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI):** स्वयंचलित भाषांतर, टेक्स्ट-टू-स्पीच, स्पीच-टू-टेक्स्ट यामुळे साहित्य सर्वांसाठी अधिक सुलभ होईल.
2. **मुक्त ज्ञानस्रोत (Open Access):** शैक्षणिक व संशोधनात्मक साहित्य सर्वांना विनामूल्य उपलब्ध होईल.
3. **डिजिटल लायब्ररी:** प्राचीन व दुर्मिळ ग्रंथ डिजिटायझेशन करून भावी पिढ्यांसाठी सुरक्षित ठेवले जातील.
4. **जागतिकीकरण:** मराठी साहित्य जागतिक वाचकांपर्यंत पोहोचेल. संशोधक व भाषांतरकार यांना त्याचा अधिक वापर करता येईल.
5. **नवीन साहित्य प्रकार:** डिजिटल तंत्रज्ञानामुळे इंटरॅक्टिव्ह फिक्शन, मल्टिमीडिया कविता, हायपरटेक्स्ट साहित्य असे प्रयोगशील प्रकार उदयास येतील.

७. निष्कर्ष

1. मराठी साहित्य व आधुनिक तंत्रज्ञान यांचा परस्परसंबंध हा अपरिहार्य व महत्त्वपूर्ण आहे.

2. तंत्रज्ञानामुळे साहित्याचे रूप, शैली, प्रसार व साठवणूक या सगळ्या प्रक्रियेत क्रांतिकारक बदल झाले आहेत.
3. मराठी साहित्य व आधुनिक तंत्रज्ञान या प्रक्रियेतील मूळ मूल्ये, संस्कार व साहित्याची गुणवत्ता जपण्यासाठी महत्त्वपूर्ण राहील.
4. भविष्यातील तरुण अभ्यासकांना मराठी साहित्याचा खजिना अभ्यासासाठी उपलब्ध होईल.
5. मराठी साहित्य व आधुनिक तंत्रज्ञान यांच्या एकतेतून साहित्यिक, प्रकाशक, संशोधक व तंत्रज्ञ यांनी एकत्र येणे गरजेचे आहे. त्यातून साहित्याच्या नवनिर्मितीला प्रेरणा मिळेल.
6. तंत्रज्ञानाचा योग्य वापर केल्यास मराठी साहित्याचे वैभव जागतिक स्तरावर अधिक अधिक गतिमान होईल.

संदर्भसूची:

1. केतकर, शंकर. मराठी साहित्याचा इतिहास. पुणे: १९९५.
2. Kulkarni, S. Digital Marathi Literature: A New Wave. Journal of Indian Literature, 2021.
3. Granthali.org, Loksatta.com, Sakal.com, MaharashtraTimes.com – विविध ऑनलाईन पोर्टल्स.
4. Deshpande, G. Marathi Sahityatil Naye Pravah. मुंबई: २०१८.
5. Joshi, A. Technology and Indian Languages. नवी दिल्ली:२०२०.

Funding:

This study was not funded by any grant.

Conflict of interest:

The Authors have no conflict of interest to declare that they are relevant to the content of this article.

About the License:

© The Authors 2024. The text of this article is open access and licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.